

ВІДГУК
офіційного опонента
докторки юридичних наук, професорки,
завідувачки кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Курман Тетяни Вікторівни
на дисертацію
Грачука Вадима Сергійовича
на тему:
«ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі енергетична безпека стає пріоритетом для України, особливо в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, а відновлювані джерела енергії виступають одним із ключових способів гарантувати енергетичну безпеку як України, так і загалом Європи.

Проте необхідність посилення енергетичної безпеки України та паралельного виконання взятих нашою державою на себе міжнародно-правових зобов'язань щодо енергетичного переходу вимагають активізації розвитку вітчизняної відновлюваної енергетики з урахуванням реалій та викликів сьогодення. Важливо, що у чинному законодавстві альтернативна енергетика розглядається виключно як екологізаційний прояв, при цьому критично мало уваги приділяється правовій охороні довкілля та людини від можливого негативного впливу, спричиненого різними видами використання відновлюваних джерел енергії.

Разом із тим, в українській юридичній доктрині бракує відповідних комплексних досліджень, присвячених правовому забезпеченню використання відновлюваних джерел енергії крізь призму екологічних ризиків для довкілля та людини.

Вказані обставини зумовлюють виключну актуальність наукового дослідження еколого-правових засад використання відновлюваних джерел енергії, а також його теоретичне і практичне значення для удосконалення екологічних правовідносин у сфері відновлювальної енергетики в Україні.

Значимість обраної тематики підвищується ще й тому, що вона відповідає науковим державним програмам щодо реалізації Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», змісту освітньо-наукової програми «Організаційно-правове забезпечення сталого розвитку України», яка реалізується на юридичному факультеті, та планам науково-дослідницької роботи у рамках діяльності наукової школи «Розвиток сільського господарства України в умовах СОТ та ЄС» Волинського національного університету імені Лесі Українки.

З урахуванням вищезазначеного слід констатувати актуальність й особливе значення дослідження, присвяченого еколого-правовим засадам використання відновлюваних джерел енергії у сучасних умовах.

Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірності і новизни. Обґрунтованість дослідження Грачука Вадима Сергійовича «Еколого-правові засади використання відновлюваних джерел енергії», визначається, насамперед, опрацюванням різнобічної джерельної бази, що налічує 323 найменування. Так, нормативною та емпіричною основою дисертації стали численні праці вітчизняних і зарубіжних учених, чинне законодавство України, директиви Європейського Союзу, міжнародні документи тощо. Ретельне дослідження вказаних джерел дозволило дисертанту повною мірою досягти поставлених завдань.

Методи дослідження, які було використано дисертантом, склали те необхідне методологічне підґрунтя, що дозволило виконати повний та системний аналіз наведених джерел, сформулювати власні наукові висновки та пропозиції. Зокрема, дисертантом використано як загальнонаукові, так і

спеціальнонаукові методи. Групу загальнонаукових методів пізнання склали діалектичний, системний, формально-логічний методи. Так, діалектичний *метод* став у нагоді при вивченні природи використання різних видів відновлюваних джерел енергії. Системний метод покладено в основу дослідження сучасного правового регулювання відновлюваної енергетики. За допомогою формально-логічного методу досліджено правові поняття, здійснено їх науково-практичні тлумачення, а також проведено численні класифікації.

Серед спеціальнонаукових методів, використаних дисертантом, історико-правовий, порівняльно-правовий, нормативно-аналітичний методи. Історико-правовий метод використовувався при дослідженні еволюції вітчизняного законодавства у сфері унормування відносин з використання відновлюваних джерел енергії, виявленні характерних тенденцій та особливостей, які помітні лише у ретроспективі, визначенні витоків законодавчих проблем сьогодення. Використання порівняльно-правового методу дозволило дисертанту здійснити порівняльний аналіз вітчизняних юридичних механізмів із зарубіжними прикладами регулювання використання відновлюваних джерел енергії. За допомогою нормативно-аналітичного методу виконано тлумачення та інтерпретацію нормативно-правових актів і наукових праць фахівців, що надало змогу сформулювати власні висновки та пропозиції.

Структура дисертації Грачука В.С. є логічною й обумовленою задекларованими завданнями дослідження. Положення, що містить робота, побудовані на застосуванні переконливої системи аргументації, в якій вбачається власна авторська позиція.

У Розділі 1 «Теоретико-методологічні та законодавчі основи використання відновлюваних джерел енергії» дисертантом досліджено доктринальні й законодавчі основи правовідносин у сфері використання відновлюваних джерел енергії, на основі чого вироблено низку висновків і рекомендацій, що характеризуються суттєвою новизною. Зокрема, розкрито

еколого-правове значення категорії «відновлювана енергетика» у співвідношенні із іншими важливими категоріями, як-то: сталий розвиток, енергетичний перехід, Green Deal. При цьому встановлено, що:

- 1) відновлювана енергетика не є окремою ціллю у системі сталого розвитку, а виконує інструментальну функцію для досягнення окреслених цілей;
- 2) поняття енергетичного переходу (енергетичної трансформації) має чітко виражений динамічний характер, а відновлювана енергетика виконує роль орієнтира, визначає вектор руху усієї системи відносин;
- 3) повномасштабна війна в Україні (2022 – 2025 роки) емпірично довела, що відновлювана енергетика є ключовим елементом, що лежить в основі європейського Green Deal, формуючи та обумовлюючи його спроможність та адекватність сучасним реаліям.

Обґрунтовано пірамідальну внутрішню структуру законодавства про використання відновлюваних джерел енергії, яке диференційоване за ступенем впливу на вказані правовідносини на чотири групи законів:

- 1) першої групи впливу (спеціальні закони про відновлювану енергетику);
- 2) другої групи впливу (загальні енергетичні закони);
- 3) третьої групи впливу (закони інших галузей, що мають окремі норми, спрямовані на регулювання відновлюваної енергетики);
- 4) четвертої групи впливу (закони інших галузей, що є фоновими для регулювання відносин використання відновлюваних джерел енергії).

Проведено диференціацію законодавства про використання відновлюваних джерел енергії за змістовним критерієм на три блоки:

- а) інституційно-правовий, що характеризується неоднорідністю нормативно-правового забезпечення та інституційно-функціональним розривом;
- б) організаційно-правовий, що регулює виробничі, ринкові та споживчі енергетичні відносини;
- в) протекційно-правовий, який є найбільш розвинутим та системоутворюючим блоком законодавства про використання відновлюваних джерел енергії.

У Розділі 2 «Особливості еколого-правових вимог до використання відновлюваних джерел енергії» дисертант акцентує увагу на висвітленні еколого-правових проблем розвитку біоенергетики, вимог до використання енергії сонячного випромінювання, питань негативного впливу на довкілля та людину вітроенергетики, еколого-правових вимог до використання енергії вод та еколого-правових проблем виробництва та використання відновлюваного водню.

У першому підрозділі проаналізовано становлення вітчизняного біоенергетичного законодавства та виявлено характерні особливості і тенденції, серед яких: а) активізація розвитку біоенергетичного законодавства, що співпадає із підвищенням еколого-правового змісту вимог й в цілому посилює його імперативність; б) трансформація характеру підтримки галузі: нормотворець фактично використовує закони економіки, створюючи додатковий попит на біопаливо та біокомпоненти, зобов'язуючи виробників пального для транспорту дотримуватися нормативно визначеної мінімальної частки обсягу біопалива.

У другому підрозділі запропоновано еколого-правові проблеми розвитку геліоенергетики класифікувати на дві групи: 1) просторово-територіальні (охоплюють питання охорони земельних та інших природних ресурсів під час розміщення об'єктів сонячної енергетики та їх функціонування) та 2) сировинно-утилізаційні (стосуються проблем, пов'язаних із достатністю ресурсів для виробництва обладнання та утилізацією і переробкою відходів галузі).

Третій підрозділ присвячено аналізу національного законодавства у сфері використання вітроенергетики крізь призму наявності спеціальних правових механізмів-запобіжників, які здатні ефективно протидіяти негативному впливу вітроенергетики на довкілля та людину. Автором констатовано відсутність у чинному законодавстві спеціальних еколого-правових механізмів, спрямованих на запобігання чи усунення екологічних ризиків вітроенергетики. Акцентовано увагу на тому, що загально-правові

механізми, які можуть бути застосовані до відповідних відносин, розпорошені по багатьох галузях законодавства, а саме: усунення конструкційних ризиків – у законодавстві про відходи; боротьба з будівельно-просторовими ризиками – у земельному, фауністичному, флористичному, містобудівельному законодавствах; протидія функціональним ризикам – у земельному, екологічному законодавстві, законодавстві про охорону громадського здоров'я.

У четвертому підрозділі проаналізовано становлення вітчизняного гідроенергетичного законодавства, виявлено та розкрито його характерні особливості: 1) наявність міжнародно-правової складової у вигляді угод про фінансування робіт із покращення стану вітчизняної гідроенергетики; 2) ініціювання спеціального законодавства про малу гідроенергетику; 3) програмне забезпечення. Обґрунтовано висновок про те, що екологічні ризики великої гідроенергетики проявляються як на етапі будівництва та експлуатації гідротехнічних споруд, так й у разі руйнації таких об'єктів.

У п'ятому підрозділі дисертант, висвітлюючи питання еколого-правових проблем виробництва та використання відновлюваного водню, констатує брак у чинному законодавстві спеціального закону, особливих протекційно-правових механізмів та програмних документів, спрямованих на стимулювання розвитку водневої енергетики. На основі проведеного у цьому підрозділі дисертації аналізу вітчизняного законодавства на предмет регулювання воднево-енергетичних відносин виокремлено його наступні риси: а) незначна чисельність норм про водневу енергетику (переважна частина – в документах програмного, а не регуляторного змісту); б) основна мета наявних норм – задекларувати позитивне ставлення нормотворця до розвитку водневої енергетики та її перспектив, закріпити наміри про державне сприяння; в) ігнорування еколого-правових питань виробництва та використання відновлюваного водню.

У Розділі 3 «Перспективи удосконалення еколого-правового забезпечення використання відновлюваних джерел енергії» дисертант

переходить до дослідження моделей розвитку еколого-правового забезпечення відновлюваної енергетики та шляхів оптимізації і екологізації законодавства про використання відновлюваних джерел енергії.

У першому підрозділі дисертантом проводиться науково-практичний аналіз моделей розвитку еколого-правового забезпечення відновлюваної енергетики, на підставі якого доводить тезу про три моделі розвитку еколого-правового забезпечення відновлюваної енергетики. Зазначено, що представлені моделі ґрунтуються, передусім, на трьох різних стратегіях управлінської поведінки держави й виходять з того, наскільки активною має бути її роль у просуванні екологізації, та які правові методи мають превалювати: 1) Модель посилення юридичних вимог та відповідальності; 2) Модель посилення стимулювання; 3) Модель самоусунення держави. Обґрунтовано висновок про те, що протягом останніх років відмічається тенденція до поступового впровадження окремих заходів, притаманних першій (посилення юридичних вимог та відповідальності) та другій моделі (посилення стимулювання).

У другому підрозділі здобувачем окреслено шляхи оптимізації та екологізації законодавства про використання відновлюваних джерел енергії. Дисертантом встановлено, що основними викликами у сфері правового регулювання відновлювальної енергетики в Україні в умовах воєнного стану крізь призму вимог та стандартів ЄС є приведення у найкоротші терміни чинного законодавства у відповідність до законодавства ЄС у енергетичній сфері; скорочення викидів парникових газів та переходу до низьковуглецевої економіки відповідно до підписаних міжнародних угод та Цілей сталого розвитку ООН; труднощі із дотриманням Європейського зеленого курсу та виконанням взятих на себе зобов'язань в умовах ведення воєнних дій; непослідовна державна політика щодо інвестицій у відновлювану енергетику тощо.

Здобувачем виявлено актуальні проблеми і недоліки, характерні для вітчизняного законодавства у сфері альтернативної енергетики, серед яких

наступні: 1) часта зміна регуляторного середовища; 2) відсутність чіткої системи законодавства (більшість нормативно-правових актів у сфері альтернативної енергетики постійно змінюється та носить суто декларативний характер); 3) програмний характер нормативно-правових актів, головною рисою якого є прагнення до реформування енергетичного сектору, подальшого розвитку використання альтернативних джерел енергії та адаптації законодавства України до законодавства ЄС; 4) відсутність правового регулювання багатьох відновлюваних джерел енергії.

Водночас дисертантом обґрунтовано методологічну ідею щодо комплексного оптимізаційно-екологізаційного удосконалення законодавства у сфері використання відновлюваних джерел енергії в Україні, подвійна природа якої полягає в тому, що оптимізація передбачає налагодження формальної структури законодавства, прийняття необхідних законодавчих актів, скасування непотрібних, проведення систематизації; водночас, екологізація вказує на змістовне удосконалення, насичення законодавства нормами екологоорієнтованого характеру.

З урахуванням вищезазначеного слід констатувати актуальність й особливе значення дослідження, присвяченого еколого-правовим засадам використання відновлюваних джерел енергії у сучасних умовах.

В цілому, дисертація є збалансованою, має обґрунтовані висновки і пропозиції щодо вдосконалення чинного екологічного законодавства. Автором повною мірою вирішено поставлені завдання. Обсяг роботи відповідає встановленим вимогам, а сформульовані в дисертації висновки характеризуються науковою новизною і достовірністю.

Повнота викладу одержаних результатів. Основні положення дисертаційної роботи Грачука В. С. «Еколого-правові засади використання відновлюваних джерел енергії» є повною мірою апробованими і знайшли своє відображення у 11 опублікованих працях: 3 з яких опубліковані у наукових фахових виданнях України, 1 – у науковому виданні, проіндексованому у базі даних Scopus і 7 з яких були опубліковані у збірниках тез доповідей до

матеріалів наукових конференцій. Висновки, пропозиції та рекомендації, що містяться у дисертації, мають суттєве теоретичне та практичне значення й можуть бути використаними у: 1) нормотворчій діяльності – як підґрунтя при вдосконаленні законодавства, зокрема, розробленні змін і доповнень до нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері використання відновлювальних джерел енергії; 2) науково-дослідницькій роботі – для подальших наукових розвідок у сфері екологічного та аграрного права в контексті забезпечення екологічної та енергетичної безпеки шляхом використання відновлюваних джерел енергії у воєнний та післявоєнний періоди; 3) навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Екологічне право», «Аграрне право», а також при підготовці навчальної та навчально-методичної літератури із цих дисциплін; 4) у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності реалізації законодавства, що регулює вказані суспільні відносини.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Надаючи в цілому високий позитивний висновок дисертаційному дослідженню Грачука В. С. «Еколого-правові засади використання відновлюваних джерел енергії», не можна не звернути увагу на деякі положення, що мають дискусійний характер:

1. Дисертантом у п. 1.3 в межах диференціації законодавства про використання відновлюваних джерел енергії за змістовним критерієм зроблено висновок, що характерною ознакою інституційно-правового блоку є наявність інституційно-функціонального розриву, що поглиблює нормативно-правову розрізненість й не сприяє уніфікації законодавчого забезпечення у досліджуваній сфері (с. 73), а також охарактеризовано систему органів державного управління енергетичними відносинами, вказано на проблеми у визначенні правового статусу деяких з них і наявні інституційно-функціональні колізії (с. 70-73). Було б цікаво дізнатися думку дисертанта щодо шляхів подолання вказаного інституційно-функціонального розриву.

2. У п. 2.1. дисертант констатує, що система управління відходами в агропромисловому комплексі України перебуває в незадовільному стані, а належного законодавчого регулювання цих відносин досі не розроблено (с. 96). Хотілось би дізнатися пропозиції здобувача щодо розвитку законодавства у сфері управління відходами у сільському господарстві, зокрема, й щодо їх використання у цілях розвитку біоенергетики.

3. Дисертантом детально досліджено екобезпекову проблему біоенергетики (с. 101-103), проте, на жаль, поза увагою залишилася проблема забезпечення продовольчої безпеки. Між тим надмірне збільшення обсягів виробництва енергетичних сільськогосподарських культур як біопалива другого покоління здатне створити загрози у сфері забезпечення продовольчої безпеки й гарантування права населення на продовольство. Тож потребує уточнення позиція дисертанта з цього питання.

4. У підрозділі 1.3. проведено класифікацію моделей розвитку еколого-правового забезпечення відновлюваної енергетики в залежності від характеру стратегії управлінської поведінки держави та превалювання певних правових методів на: модель посилення юридичних вимог та відповідальності; модель посилення стимулювання; модель самоусунення держави. Потребує додаткової аргументації позиція здобувача стосовно того, що протягом останніх років відмічається тенденція до поступового впровадження окремих заходів, притаманних першій (посилення юридичних вимог та відповідальності) та другій моделі (посилення стимулювання) (с. 176).

В цілому, висловлені зауваження є суто дискусійними, не мають принципового характеру, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Дисертаційна робота характеризується єдністю змісту, цільовою спрямованістю та є особистим внеском автора в еколого-правову та аграрно-правову науку.

Загальний висновок. Дисертація здобувача виконана на високому теоретичному рівні, в роботі містяться наукові результати, що отримані внаслідок ґрунтовного наукового комплексного дослідження. Дисертація є

завершеною, самостійною кваліфікованою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати. Будь-яких проявів академічної недоброчесності виявлено не було. На підставі викладеного вважаю, що дисертація Грачука В. С. «Еколого-правові засади використання відновлюваних джерел енергії» відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам п. п. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а його автор – Грачук Вадим Сергійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Тетяна КУРМАН

